

7. Griffiths-Belbin M. English Book for Young People in Rumania. Book II / Maud Griffiths-Belbin, Sanda I. Mateiu. – Bucuresti: Cartea Romaneasca, 1923. – 137 p.

REFERENCES

1. Derzhavnyy arkhiv Chernivetskoyi oblasti (DACHO). F. 213, Op. 3. Ark. 56–57.
2. DACHO. F. 213, Op. 1. Ark. 82–85.
3. DACHO. F. 213, Op. 1. Ark. 99–105.
4. Gez N. I. Istoriya zarubezhnoi metodiki prepodavaniya inostrannykh yazykov [The history of foreign languages teaching methods]. Uchebn. Posobie, Moscow, Akademiya, 2008. 256 p.
5. Griffiths-Belbin M. English Book for Young People in Rumania. Book II / Maud Griffiths-Belbin, Sanda I. Mateiu. – Bucuresti: Cartea Romaneasca, 1923. – 137 p.
6. Labinska B. I. Istorychni narysy z metodyky navchannya inozemnykh mov na zakhidnoukrayinskykh zemlyakh (druha polovyna XIX – persha polovyna XX st.) [Historical sketches on methods of teaching foreign languages in Western Ukraine (second half of XIX - early XX centuries)]. Monohrafiya, Kyiv, Tsentrl KNLU Publ., 2013. 384 p.
7. Nikolayeva S. Yu. Osnovy suchasnoyi metodyky vykladannya inozemnykh mov (skhemy i tablytsi) [Fundamentals of modern methods of teaching foreign languages (diagrams and tables)]. Navch. Posib., Kyiv, Lenvit, 2008. 285 p.

УДК 930.001

М. Д. ГАЛІВ

ДОКТРИНА ПОЗИТИВІЗМУ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ НАРАТИВІ ДМИТРА БАГАЛІЯ

Проаналізовано вплив позитивістських ідей на історико-педагогічні дослідження відомого українського історика, педагога, громадського діяча, академіка Д. Багалія. Серед найважливіших інтелектуальних засад позитивізм в працях вченого про освіту, освітні інституції і культурно-освітніх діячів визначено: 1) сциєнтичний підхід, уникнення метафізичних композицій ідеалістичного чи матеріалістичного кшталту, але з певними релігійно-моральними ідеалістичними конотаціями; 2) біологічна термінологія, органіцизм (пошук органічних зв'язків); 3) джерельно-фактологічний принцип дослідження та уникнення оцінок як шлях досягнення об'єктивності; 4) опора на метод індукції та використання індуктивної аргументації; 5) лінійно-стадіальна концепція історичного процесу і теорія прогресу; 6) багатофакторний підхід, зокрема, надання особливої ваги культурно-освітньому чиннику, науці, знанням, ідеям; 7) ідеологія лібералізму з її просвітницькими і романтично-народницькими сюжетами.

Ключові слова: Дмитро Багалій, позитивізм, метод індукції, багатофакторність, суспільний прогрес, ліберальна ідеологія.

Н. Д. ГАЛІВ

ДОКТРИНА ПОЗИТИВИЗМА В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧЕСКОМ НАРАТИВЕ ДМИТРИЯ БАГАЛИЯ

Проанализировано влияние позитивистских идей на историко-педагогические исследования известного украинского историка, педагога, общественного деятеля, академика Д. Багалія. Среди важнейших интеллектуальных основ позитивизма в трудах ученого об образовании, образовательных учреждениях и культурных деятелях выделены: 1) сциентический подход, избежание метафизических композиций идеалистического или материалистического толка, но с определенными религиозно-нравственными идеалистическими коннотациями; 2) биологическая терминология, органицизм (поиск органических связей); 3) источник-фактологический принцип исследования и предотвращение оценок как путь достижения объективности; 4) опора на метод индукции и использование индуктивной аргументации; 5) линейно-стадиальная концепция исторического процесса и теория прогресса; 6) многофакторный подход, в частности, предоставление особого значения культурно-образовательному фактору, науке, знаниям, идеям; 7) идеология либерализма с его просветительскими и романтично-народническими сюжетами.

Ключевые слова: Дмитрий Багалій, позитивизм, метод індукції, многофакторность, общественный прогресс, либеральная идеология.

M. HALIV

THE POSITIVIST DOCTRINE IN THE HISTORICAL AND PEDAGOGICAL NARRATIVE BY DMYTRO BAHALIY

The article analyzes the influence of positivist ideas on the historical and pedagogical research of the famous Ukrainian scientist, historian, educator, public figure and academician Dmytro Bahaliy (1857 – 1932) Among the most intellectual foundations in D. Bahaliys works about education, educational institutions and culture and education leaders, positivism, is defined as: 1) scientific approach, an escape of metaphysical compositions of idealistic and materialistic characters, but with the manifestation of religious, moral and idealistic connotations; 2) biological terminology, organicism (seeking for organic links); 3) the source and factual principle of research, escape of subjective opinion as a way to achieve the objectivism; 4) focus on induction method and using inductive argumentation; 5) linear-phasic concept of the historical process and theory of progress; 6) multifactorial approach, with the emphasis on the importance of the cultural and educational factor, science, knowledge and ideas; 7) the ideology of liberalism with its educational and romantic and populist subjects.

Key words: Dmytro Bahaliy, positivism, the method of induction, multifactorial approach, social progress, liberal ideology

Дослідження теоретико-методологічних, епістемологічних засад українського історико-педагогічного нарративу на різних етапах його розвитку актуалізує потребу вивчення наукового доробку вчених, що розробляли проблеми історії освіти і педагогічної думки. Комплексне опрацювання наукової спадщини певного історика освіти й педагогіки дає змогу простежити конструювання ним наукового знання в статичному і динамічному зрізах. Так можна виявити ключові епістемологічні засади сцієнтичного нарративу науковця та їх розвиток, еволюцію, трансформацію в хронологічно-синхронному вимірі. Власне у цьому контексті доречною є спроба проаналізувати історико-педагогічні праці відомого українського історика, педагога, громадського діяча, академіка Дмитра Багалія (1857–1932), котрий сформувався як вчений у добу майже беззаперечного домінування в українській історичній науці доктрини позитивізму.

Розвиток філософії позитивізму, його вплив на гуманітарні науки (передусім історію та соціологію) в Російській імперії, в т. ч. Україні, досліджували в радянський період Л. Журавльов [14], І. Кон [17], Н. Уткіна [24], П. Шкурінов [28] та ін. Сучасні українські історики О. Богдашина [10], Л. Зашкільняк [15], К. Кислюк [16], В. Тельвак [23] охарактеризували значення позитивістських ідей для вітчизняної історіографії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Окремі аспекти позитивістської методології у становленні історії педагогіки в Україні висвітлив Н. Гупан [13]. Методологічні засади історичних праць Д. Багалія аналізували О. Богдашина [11], В. Кравченко [19], В. Масненко [20] та інші науковці. Проте на сьогодні немає досліджень, які б експлікували прояви ідей позитивізму у власне історико-педагогічному нарративі Д. Багалія.

Мета статті – проаналізувати вплив позитивістських ідей на історико-педагогічні дослідження відомого українського історика і педагога Д. Багалія.

У другій половині ХІХ ст. серед інтелігенції підросійської та підавстрійської України поширюються ідеї позитивізму – філософської парадигми, засновником якої вважається французький мислитель О. Конт, а послідовними прихильниками Г. Бокль, Дж. С. Мілль, Г. Спенсер та ін. Поширенню ідей позитивізму сприяли попередні світоглядні та наукові традиції, найбільшу ж роль у виникненні та поширенні позитивізму відіграла ідеологія Просвітництва, що визнавалося й позитивістами [10, с. 67]. Безумовно, загальнофілософські ідеї та конкретно-наукові механізми позитивізму опанував Д. Багалій, вчителями котрого, як писав вчений в своїх біографіях, були знані прихильники цієї доктрини В. Антонович та В. Іконников [25, арк. 22; 27, арк. 139]. Зрештою, найбільш авторитетний дослідник позитивістської історіографії України О. Богдашина однозначно називає Д. Багалія

«типичним представником оновленого (змодернізованого) класичного позитивізму у дореволюційний час» [11, с. 95].

Зауважимо, що історико-педагогічний субстрат наукових праць Д. Багалія репрезентований здебільшого дослідженнями розвитку освіти Харківщини. Значна частина з них присвячена минувшині Харківського університету, а також відомим постатям, пов'язаним із цим навчальним закладом.

Аналізуючи історико-педагогічні праці Д. Багалія, вкажемо на визначальні позитивістські ідеї, що вплинули на наратив вченого.

По-перше, основоположники позитивізму задекларували сциентичний підхід, який передбачав осягнення реальності винятково науковим шляхом. При цьому будь-які метафізичні ідеї, тобто гіпотези і теорії, не здобуті емпірично, позитивістами цілковито остракувалися. Серед відкинутих концепцій виявилися ідеалізм та матеріалізм.

Проте для Д. Багалія, як і для багатьох інших істориків-позитивістів, повністю уникнути ідеалістичних конотацій в своїх працях було неможливо. Для нього, як людини, що народилася в християнській родині київського ремісника, світоглядний ідеалізм був природним способом сприйняття та усвідомлення світу. Відтак закономірною є християнська риторика в його текстах. Так, характеризуючи світогляд видатного українського філософа Г. Сковороди, вчений передовсім наголошував на його релігійності [1, с. 2]. Припускаємо, що Д. Багалієві імпонувала така спрямованість світогляду досліджуваного ним персонажа, інакше він почав би характеристику з гуманізму, людинолюбства, самовдосконалення та інших поглядів філософа. Дослідник виділяв слова Г. Сковороди «Віддатися на волю Божу», «Царство Боже всередині нас» [1, с. 6], при цьому зробив це декілька разів на різних сторінках й у різних контекстах. Можливо, Д. Багалій вдався до таких повторень не лише тому, що вважав ці слова важливими для репрезентації світогляду Г. Сковороди, а й тому, що вони відповідають його ідеалам, світоглядові, знанням. На ідеалістичний світогляд вченого вказує і його оперування поняттям «сумління». Знову ж говорячи про Г. Сковороду, який став мандрівним філософом після того як врятувався від чуми у Києві в 1770 р., Д. Багалій зауважує, що з цього час філософ «став постійно дослухатися до внутрішнього голосу своєї совісті і тільки нею керуватися у своїх вчинках» [1, с. 11–12].

По-друге, Д. Багалій, як й інші вчені-позитивісти, сповідував ідею натуралізму позитивного знання, котра, зокрема, репрезентувалася використанням біологічної термінології для пояснення суспільних процесів. Спенсерівський органіцизм проявився у твердженнях Д. Багалія про «органічні зв'язки» між процесами, інститутами, явищами. В одній із публікацій він зауважує, що в Західній Європі «університети мали тривалу історію, органічно пов'язану з загальним рухом культури» [9, с. 129], а також виокремлює міркування, в якому йдеться про органічний зв'язок між навчальними закладами: «Всі навчальні заклади (гімназії, повітові, парафіяльні школи і приватні пансіони) повинні були, на думку законодавця, залежати від Харківського університету, щоб так між вищою, середньою і нижньою школою існував органічний (курсив Д. Багалія. – М. Г.) зв'язок» [9, с. 133].

По-третє, джерельно-фактологічний принцип дослідження, який передбачав максимально повне охоплення джерел з певної проблеми, їх опрацювання з урахування вимог наукової критики, уникнення оціночних суджень. У дослідженні біографії Г. Сковороди історик наголошує: «І ось, основувшись на всій (курсив Д. Багалія. – М. Г.) сукупності вченолітературних праць Сковороди (в тому числі досі ще не виданих), ми дамо характеристику його світогляду в зв'язку з його особистістю, а потім постараємося визначити його значення, керуючись виключно фактичними, документальними даними і тою обережністю в судженнях, яка обов'язкова для всякого об'єктивного історика. Ідучи таким шляхом, ми сподіваємося уникнути крайнощій, можливих в оцінці громадських і літературних діячів» [1, с. 1–2]. Тут бачимо декларацію харківським професором позитивістських засад наукової роботи: охоплення всіх можливих джерел, оперування виокремленим з них фактами, обережність в оцінках, яку він, по-суті, ототожнює з об'єктивністю.

Пістет до історичних джерел та націленість на їх повноту проявлявся майже у кожній історико-педагогічній праці Д. Багалія. Акцентуючи, зокрема, на необхідності написання

історії Харківського університету та біографічного словника його професорів, він звертається до тих, в кого можуть бути рукописи про минуле навчального закладу, просить передати їх в архів, наголошуючи, що «всяка крупиця буде корисною» [7, с. 314]. Вчений-позитивіст будь-яке, навіть найменше джерело («крупичку»), вважав вкрай важливим для історичного дослідження. Рецензуючи студентську роботу, присвячену просвітницькій діяльності В. Каразіна, Д. Багалій схвально констатував: «І так, викладення фактичного матеріалу в автора відзначається повнотою: можна сказати, що він цілком використав ті джерела, які покладені в основу праці. Загалом можна сказати, що робота написана за першоджерелами і внаслідок достатку їх явилася їй багатство її змісту» [6, с. 577]. Учений нерідко вмонтовував у свої праці як повні цитати тексти історичних джерел, немовби даючи можливість історичному документу промовляти самому за себе (прикладом є повне цитування листа В. Каразіна [7, с. 307–310], написанх французькою мовою доносів на професора Й. Шада та рецензій на його твори [8, с. 177–183], листів Й. Шада [8, с. 196–197], звернення міністра народної освіти О. Голіцина [8, с. 186–189] тощо).

Джерельно-фактологічний підхід Д. Багалій тлумачив як шлях до встановлення істини, котру трактував у класичному аристотелівському, кореспондентному аспекті (істинним є те, що відповідає дійсності, кореспондується з нею). Поняття «історія» він часто ототожнював з поняттям «минушина». В одній з публікацій вчений писав: «У всіх університетах громадське життя студентів мало свою тривалу, можна сказати, безперервну історію, яку бажано було б відтворити, як за писемними матеріалами, так, особливо, за живими спогадами колишніх діячів» [3, с. 398]. На думку професора, історію (минушину) відтворюють (реконструюють) на основі джерел – писемних та усних.

По-четверте, опора Д. Багалія на метод індукції – накопичення конкретних фактів і виведення на їх основі загального твердження (правила, тенденції, закономірності, узагальнення), котрий позитивісти вважали тим методологічним механізмом, який забезпечить доступ до істинних, адекватних історичній реальності знань.

Історико-педагогічні праці Д. Багалія сповнені індуктивними поясненнями і доказів цього можна навести чимало. Зупинимося на найбільш характерних. У статті «Характеристика просвітницької діяльності Харківського університету в перше десятиріччя його існування (1805–1814 рр.)» за допомогою методу індукції вчений порівняв кількісні показники навчально-методичної і наукової діяльності професорів університету на початку його діяльності, навів чимало фактів стосовно видання посібників, потім небагато прикладів виданих наукових праць, тож зробив висновок, що «чисто наукові праці професорів були порівняно небагато чисельні» [9, с. 141]. Індукція у цьому фрагменті до певної міри набрала ознак кліометрії. Інший приклад: Д. Багалій стверджував, що «винуватцем» заснування в Харкові університету був В. Каразін, йому першому належить думка про відкриття цього закладу [5, с. 87]. Свою думку вчений підтверджував індуктивним способом, наводячи кілька документальних свідчень: лист В. Каразіна до В. Фотієва від 2 травня 1802 р., в якому писав, що висловив цареві ідею про заснування університету; лист В. Каразіна до міністра закордонних справ А. Чарторийського; «предначертание» В. Каразіна про університет). Прикладом розгорнутого індуктивного пояснення може слугувати експертний висновок Д. Багалія від 12 жовтня 1923 р. щодо «Російсько-польської експертизи стосовно вимоги польської делегації про передачу колекції бувшого Кременецького ліцею...» [26], де шляхом наведення численних джерельних свідчень академік доводить генетичний зв'язок між Кременецьким ліцеєм та Київським університетом.

Звісно, вчений не елімінував зі свого арсеналу дедуктивні методи. Чимало його праць написані в дедуктивно-номологічному ключі, але зі значними вкрапленнями індуктивного сегмента у пояснювально-доказову процедуру.

По-п'яте, в історико-педагогічних працях Д. Багалія чітко простежується лінійно-стадіальна концепція історичного процесу, підперта теорією прогресу. Вчений говорить: «Це наша історична звичка – забувати про те, що зробили видатні люди нашої землі; внаслідок цього втрачається історична нитка творчого процесу життя і нове покоління користується далеко не всім культурним спадком старого; звідси відсутність живого наслідкового зв'язку між поколіннями, при чому – під видом нового (курсив Д. Багалія. –

М. Г.) з'являється старе» [1, с. 16–17]. Він, отже, уявляв собі історичний процес як єдину «нитку творчого процесу життя» (у такому визначенні можна помітити вплив віталізму), яка тягнеться з минулого у майбутнє, від попередніх поколінь до наступних. На цьому шляху повинно повсякчасно відбуватися передання накопиченого культурного спадку. Однак не всі здобутки попередніх поколінь потрапляють до наступних, тож часто історичний процес розгортається по колу, коли знову відкривається як нове те, що вже було, але забулося.

Більш чітко постають погляди вченого на історичний процес у поєднанні з концептами змісту і форми. «Ми значно просунулися шляхом прогресу; сильно змінилися форми (курсив Д. Багалія. – М. Г.) нашого життя; але чи не ті ж питання, які наводив 100 років тому назад Новіков, Скворода та ін., хвилюють нас тепер? Крім того: чи не повторюється дещо з колишнього майже з буквальною схожістю? Чи не вказується тепер на необхідність особистої етики? Чи не повторюється тепер той просвітницький рух, який самотньо вів у нас в степовій глухомані бідний мандрівець Скворода..?» [1, с. 17]. Прогрес, на думку Д. Багалія, триває поступово, при цьому форми змінюються, а зміст залишається і повторюється.

Зазначимо, що позитивісти критикували спрощене розуміння прогресу як безупинного розвитку прямою, висхідною лінією [10, с. 314]. До слова, ще німецький історик Л. фон Ранке у першій половині XIX ст. стверджував: прогрес відбувається не по прямій лінії, не в усі часи та не в усіх сферах [21, с. 3–5, 9–10].

Пишучи про освітніх діячів Харківського краю В. Фотієва та А. Самборського, професор зауважив: «І перший, і другий були передовими людьми свого століття і вели місцеве суспільство шляхом удосконалення та прогресу» [2, с. 22]. Ідея прогресу, вдосконалення суспільства через спільну діяльність на його благо – ось ідейна основа світогляду, ідеології Д. Багалія. Помітним є поєднання наукового позитивізму (з пропагованою ним ідеєю прогресу) і лібералізму. «Прогресистська» риторика виявляється і в оцінках ученим діяльності відомих громадсько-просвітніх діячів, передусім одного із засновників Харківського університету В. Каразіна, якого Д. Багалій зарахував до «партії прогресистів» [5, с. 90]. Він навіть висловлює побажання, «щоб Каразіни частіше з'являлися в нашому суспільстві з тим, щоби штовхати його вперед шляхом всілякого прогресу, особливо шляхом просвіти...» [5, с. 111].

Характеризуючи уявлення Д. Багалія про суспільний прогрес, відзначимо особливе акцентування ним значного прогресу і його необхідності у сфері освіти зокрема та культури загалом.

По-шосте, у працях Д. Багалія проявляється ідея багатофакторності суспільного розвитку. Історики-позитивісти українських земель переважно вказували на дві групи факторів історичного процесу: зовнішні (географічне розташування народу, вплив природи, геополітичне становище) та внутрішні (економічний, політичний, культурний, етнопсихологічний принципи). Позитивісти, як правило, вважали ці фактори рівноправними, хоча визнавали окремі з них більш значущими в певні історичні періоди [10, с. 348]. Деякі російські історики пропонували трифакторну модель. Так, С. Соловйов наголошував: «У розвитку народу потужно беруть участь три умови – природа країни, природа племені та виховання» [22, с. 743]. Таким чином, освіта й виховання артикулювалися як один з основних чинників розгортання історії народу. Серед українських учених значення освіти й духовної культури особливо підносили М. Грушевський [12, с. 2].

Подібні думки висловлював і Д. Багалій. Так, позитивно оцінюючи монументальну працю професора Харківського університету Г. Успенського «Досвід повіствування про древності руські» (1818 р.) за вибір культурологічної теми, він констатує: «Якщо в теперішній час є немало істориків, які цілковито ігнорують культурний елемент в історії, то що ж сказати про той час, коли і Карамзін дав тільки історію Російської держави» [9, с. 142]. У цьому порівняльному зіставленні двох часових пластів російської історіографії помітним є незадоволення Д. Багалія недооцінкою істориками культурного фактора. Відтак він закликає досліджувати питання культури, освіти, науки, літератури: «Долі освіти є одним з найбільш важливих і цікавих питань нашої історичної науки» [9, с. 129].

Невипадково культурний чинник історичного процесу найбільш виразно присутній в історико-педагогічних працях академіка.

По-сьоме, на наратив Д. Багалія безумовно вплинула ідеологія лібералізму з її просвітницькими та романтично-народницькими конотаціями. Звісно, не можна розглядати ліберальну ідеологію як продукт позитивізму, але обидві системи ідей одночасно набули найбільшого поширення у другій половині XIX – на початку XX ст., вдало доповнювали одна одну. На переконання О. Богдашиної, історики-позитивісти українських земель, як правило, дотримувалися ліберально-реформаторських поглядів [10, с. 90–91].

Загалом можна показати кілька проявів ліберальної позиції Д. Багалія в його історико-педагогічних працях. Так, освіту, науку і знання науковець трактує як засіб забезпечення суспільного прогресу. В одній із своїх праць вчений цитує виголошені у 1805 р. слова попечителя Харківського навчального округу С. Потоцького: «...При швидких успіхах людського розуму у всіх родах знань кожен народ повинен напружувати всі свої сили, щоби, в крайньому разі, не відстати від інших, якщо вже не може бути попереду: зупинитися означає те ж, що подаватися назад (курсив Д. Багалія. – М. Г.) і наближатися до попередньої ницості» [4, с. 127]. Ці слова С. Потоцького про освіту як пріоритетну сферу життя і розвитку народу настільки імпонували вченому, що він наводив їх в інших своїх працях [9, с. 143].

Досліджуючи минувшину освітніх процесів на українських землях, Д. Багалій особливо відзначає ідеї поширення освіти серед нижчих верств суспільства та рівного доступу до неї представників усіх соціальних станів. Для нього це є чи не ключовим виявом демократизації суспільного життя. Намагаючись проаналізувати загальнолюдські ідеали Г. Сковороди, історик виокремлює властивий видатному філософу «демократизм, який виражався в бажанні дати просвіту і нижчим класам суспільства» [1, с. 17]. У своїх публікаціях Д. Багалій не раз (причому без особливої власне наукової потреби) зупинявся на ідеї безстанової освіти. Так, досліджуючи біографії священників-просвітителів В. Фотієва та А. Самборського, він акцентує на існуванні в Слобідській Україні другої половини XVII–XVIII ст. безстанової школи: «Школа перебувала в руках духовенства, але не тільки не була проникнута характером якої-небудь винятковості, а навпаки, була школою цілком всестановою чи, мабуть, безстановою» [2, с. 20].

У наукових працях вченого проявляється думка про зближення і поєднання усіх соціальних станів за допомогою освіти. Ведучи мову про випускників шкіл Слобожанщини XVIII ст., Д. Багалій пише, що вони «радіше могли бути зараховані до світського, ніж до духовного стану, чи, правильніше кажучи, стояли на межі того й іншого. Таким чином, як вища школа (колегіум), так і нижча в ті часи вели не до замкнутості і кастової виключності, а до об'єднання духовного і світського елемента на ґрунті освіти» [2, с. 21]. Цей висновок до певної міри відображає ліберальні погляди харківського професора, адже буржуазному лібералізму була притаманна ідея зближення, а соціальному – ідея злиття станів.

Як прихильник ліберальних перетворень Д. Багалій позитивно відгукувався про тих історичних діячів, які, на його думку, прагнули змінити суспільство. У деяких працях історика помітне його сублімоване ставлення до правителів-реформаторів. Зокрема, він зазначає, що імператор Олександр I «ставився до справи народної освіти в перші роки свого царювання з подиву гідним завзяттям, екстазом і піднесеністю, бо вважав її основою народного добробуту» [9, с. 130].

Отже, Д. Багалій, як переконаний позитивіст, свої праці з історії освіти будував на позитивістських ідеях і принципах: сцієнтизму, натуралізму, джерельно-фактологічного відтворення минувшини, визначальності емпірично-індуктивної методики накопичення знань, лінійно-стадіального суспільного прогресу тощо. Звісно, перелічені позитивістські концепції не вичерпують увесь комплекс ідей, котрий впливав на історико-педагогічні дослідження вченого.

Перспективу подальших розвідок бачимо у з'ясуванні впливу неоромантичних і неокантіанських ідей на історико-педагогічний наратив Д. Багалія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багал'їй Д. І. Григорій Саввич Сковорода. Его ученіє, жизнь и значеніє / Д. І. Багал'їй // Багал'їй Д. І. Очерки изъ русской исторіи. Т. 1. Статьи по исторіи просвѣщенія. – Харьков: Типографія «Печатное Дѣло», 1911. – С. 1–17.
2. Багал'їй Д. І. Два культурныхъ дѣятеля изъ среды харьковскаго духовенства (Священникъ Василій Фотіев и Священникъ Андрей Самборскій) / Д. І. Багал'їй // Багал'їй Д. І. Очерки изъ русской исторіи. Т. 1. Статьи по исторіи просвѣщенія. – Харьков: Типографія «Печатное Дѣло», 1911. – С. 18–53.
3. Багал'їй Д. І. Изъ жизни Харьковскаго Университета въ началѣ XIX-го вѣка / Д. І. Багал'їй // Багал'їй Д. І. Очерки изъ русской исторіи. Т. 1. Статьи по исторіи просвѣщенія. – Харьков: Типографія «Печатное Дѣло», 1911. – С. 398–418.
4. Багал'їй Д. І. Праздникъ просвѣщенія въ Харьковѣ 17 января 1805 г. / Д. І. Багал'їй // Багал'їй Д. І. Очерки изъ русской исторіи. Т. 1. Статьи по исторіи просвѣщенія. – Харьков: Типографія «Печатное Дѣло», 1911. – С. 122–128.
5. Багал'їй Д. І. Просвѣдительная дѣятельность Вас. Наз. Каразина (Рѣчь, сказанная 8 ноября 1892 г., по случаю 50-лѣтія со дня кончины Каразина) / Д. І. Багал'їй // Багал'їй Д. І. Очерки изъ русской исторіи. Т. 1. Статьи по исторіи просвѣщенія. – Харьков: Типографія «Печатное Дѣло», 1911. – С. 81–111.
6. Багал'їй Д. І. Разборъ медальныхъ сочиненій о В.Н. Каразинѣ / Д. І. Багал'їй // Багал'їй Д. І. Очерки изъ русской исторіи. Т. 1. Статьи по исторіи просвѣщенія. – Харьков: Типографія «Печатное Дѣло», 1911. – С. 572–583.
7. Багал'їй Д. І. Роль В. Н. Каразина, С. О. Потоцкаго, И. Ф. Тимковскаго въ первоначальномъ устроеніи Харьковскаго университета / Д. І. Багал'їй // Багал'їй Д. І. Очерки изъ русской исторіи. Т. 1. Статьи по исторіи просвѣщенія. – Харьков: Типографія «Печатное Дѣло», 1911. – С. 305–314.
8. Багал'їй Д. І. Удаленіє профессора Шада изъ Харьковскаго университета / Д. І. Багал'їй // Багал'їй Д. І. Очерки изъ русской исторіи. Т. 1. Статьи по исторіи просвѣщенія. – Харьков: Типографія «Печатное Дѣло», 1911. – С. 155–301.
9. Багал'їй Д. І. Характеристика просвѣдительской дѣятельности Харьковскаго университета въ первое десятилѣтіє его существованія (1805 – 1814 гг.) / Д. І. Багал'їй // Багал'їй Д. І. Очерки изъ русской исторіи. Т. 1. Статьи по исторіи просвѣщенія. – Харьков: Типографія «Печатное Дѣло», 1911. – С. 129–154.
10. Богдашина О. М. Позитивизмъ в историчній науцѣ в Україні (60-ті рр. XIX – 20-ті рр. XX ст.) / О. М. Богдашина. – Харків: Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2010. – 480 с.
11. Богдашина О. М. Слобідський літописець історії України Д. І. Багалій / О. М. Богдашина // Український історичний журнал. – 2008. – № 1. – С. 88–112.
12. Грушевський М. Культурно-національний рух на Україні в XVI – XVII віці / М. Грушевський. – Київ-Львів: Друкарня «С. В. Кульженко», 1912. – 248 с.
13. Гупан Н. Українська історіографія історії педагогіки / Н. Гупан. – К.: А.П.Н., 2002. – 224 с.
14. Журавлѣв Л. А. Позитивизмъ и проблема историческихъ законовъ / Л.А. Журавлѣв. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 321 с.
15. Зашкільняк Л. Методологія історії: від давнини до сучасності / Л. Зашкільняк. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 1999. – 226 с.
16. Кислюк К.В. Історіософія в українській культурі: від концепту до концепції : моногр. / К. В. Кислюк. – Х.: ХДАК, 2008. – 288 с.
17. Кон І.С. Философскій идеализмъ и кризисъ буржуазной исторической мысли / И.С. Кон. – М.: Соцэкгиз, 1959. – 403 с.
18. Конт О. Курсъ положительной философіи: в 6-ти т. / О.Конт. – СПб.: Посредникъ, 1899. – Т. 1. – 302 с.
19. Кравченко В.В. Д.І. Багалій в світлі й тіні своєї «Автобіографії» / В. В. Кравченко // Багалій Д. І. Вибрані праці. – Т. 1. – Х., 1999. – С. 9–56.
20. Масненко В. Самоідентифікація українських істориків у контексті становлення національної історичної думки (брати А. В. та М. В. Стороженки, І. А. Линниченко, Д. І. Багалій) / В. Масненко // Киевская старина. – 2002. – № 6. – С. 92–106.
21. Ранке Л. Объ эпохахъ новой исторіи. Лекціи, читанные баварскому королю Максимилиану / Л. Ранке. – М.: Тип. И.А.Баландина, 1898. – 192 с.
22. Соловьѣвъ С.М. Наблюденія над исторической жизнью народовъ / С.М. Соловьѣвъ // Вести Европы. – 1871. – № 12. – С. 738–760.
23. Тельвак В.В. Теоретико-методологічні підстави історичних поглядів Михайла Грушевського (кінець XIX – початок XX століття) / В. В. Тельвак. – Нью-Йорк – Дрогобич: Вимір, 2002. – 235 с.

24. Уткина Н. Ф. Позитивизм, антропологический материализм и наука в России (вторая половина XIX в.) / Н. Ф. Уткина. – М.: Наука, 1975. – 350 с.
25. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВУ України). – Ф.14. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 22–25зв.
26. ЦДАВОВУ України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 975. – Арк. 38–54.
27. ЦДАВОВУ України. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 7908. – Арк. 139–142.
28. Шкуринов П. С. Позитивизм в России XIX века / П.С. Шкуринов. – М.: Изд-во ун-та, 1980. – 416 с.

REFERENCES

1. Bahalei D. Y. Hryhorii Savvykh Skovoroda. Eho uchenie, zhyzn i znachenie [Gregory Skovoroda. His teachings, life and significance] // Bahalei D. Y. Essay of Russian history. Vol. 1. Articles about the history of education, Kharkiv, "Pechatnoe Delo" Publ., 1911, pp. 1 – 17.
2. Bahalei D. Y. Dva kulturnykh deiatelia iz srody kharkovskaho dukhovenstva (Sviashchennik Vasylii Fotiev i Sviashchennik Andrei Samborskiy) [Two cultural figure from among the Kharkov clergy (Priest Vasilyi Fotiev and Priest Andrei Samborskiy)] // Bahalei D. Y. Essay of Russian history. Vol. 1. Articles about the history of education, Kharkiv, "Pechatnoe Delo" Publ., 1911, pp. 18 – 53.
3. Bahalei D. Y. Iz zhyzni Kharkovskaho Universiteta v nachale XIX-ho veka [From Kharkov University life at the beginning of the XIX century] // Bahalei D. Y. Essay of Russian history. Vol. 1. Articles about the history of education, Kharkiv, "Pechatnoe Delo" Publ., 1911, pp. 398 – 418.
4. Bahalei D.Y. Prazdnyk prosveshcheniia v Kharkove 17 yanvaria 1805 h. [Holiday education in Kharkiv January 17, 1805] // Bahalei D.Y. Essay of Russian history. Vol. 1. Articles about the history of education, Kharkiv, "Pechatnoe Delo" Publ., 1911, pp. 122 – 128.
5. Bahalei D. Y. Prosvetitelnaia deiatelnost Vas. Naz. Karazyna [V.N. Karazin educational activities] // Bahalei D. Y. Essay of Russian history. Vol. 1. Articles about the history of education, Kharkiv, "Pechatnoe Delo" Publ., 1911, pp. 81 – 111.
6. Bahalei D. Y. Razbor medalnykh sochynenii o V.N. Karazyne [Analysis the medal essay about V. N. Karazin] // Bahalei D. Y. Essay of Russian history. Vol. 1. Articles about the history of education, Kharkiv, "Pechatnoe Delo" Publ., 1911, pp. 572 – 583.
7. Bahalei D. Y. Rol V. N. Karazyna, S. O. Pototskaho, Y. F. Tymkovskaho v pervonachalnom ustroenii Kharkovskaho universiteta [Role of V. Karazin, S. Potocki, I. Timkovski in the initial formation of the Kharkiv University] // Bahalei D.Y. Essay of Russian history. Vol. 1. Articles about the history of education, Kharkiv, "Pechatnoe Delo" Publ., 1911, pp. 305 – 314.
8. Bahalei D.Y. Udalenie professora Shada iz Kharkovskaho universiteta [The expulsion of professor Shad from Kharkiv University] // Bahalei D. Y. Essay of Russian history. Vol. 1. Articles about the history of education, Kharkiv, "Pechatnoe Delo" Publ., 1911, pp. 155 – 301.
9. Bahalei D. Y. Kharakteristika prosvetitel'skoi deiatelnosti Kharkovskaho universiteta v pervoe desiatyletie eho sushchestvovaniia (1805 – 1814 hh.) [The characteristics of educational activities of the Kharkiv University in the first ten years of its existence (1805 – 1814)] // Bahalei D. Y. Essay of Russian history. Vol. 1. Articles about the history of education, Kharkiv, "Pechatnoe Delo" Publ., 1911, pp. 129 – 154.
10. Bohdashyna O. M. Pozytyvizm v istorychnii nautsi v Ukraini (60-ti rr. XIX – 20-ti rr. XIX st.) [The Positivism in history science in Ukraine (60-ies XIX – 20-ies XX century)], Kharkiv, "Apostrof" Publ., 2010. 480 p.
11. Bohdashyna O. M. Slobidskyi litopysets istorii Ukrainy D. I. Bahaliy [The chronicler of the history of Ukraine D. Bahaliy]. Ukrainian Historical Journal, 2008, Vol. 1, pp. 88–112.
12. Hrushevskyi M. Kulturno-natsionalnyi rukh na Ukraini v XVI – XVII vitsi [Cultural and national movement in Ukraine in the XVI – XVII century], Kyiv – Lviv, "S.V. Kulzhenko" Publ., 1912. – 248 p.
13. Hupan N. Ukrainska istoriografii istorii pedahohiky [Ukrainian historiography of the history of education], Kyiv, A. P. N. Publ., 2002. 224 p.
14. Zhuravliov L. A. Pozytyvizm i problema istorycheskikh zakonov [The Positivism and the problem of historical laws], Moscow: University Publ., 1980. 321 p.
15. Zashkilniak L. Metodolohiia istorii: vid davnyiny do suchasnosti [Methodology of history from antiquity to modern times], Lviv, LNU im. I. Franka Publ., 1999. 226 p.
16. Kysliuk K.V. Istoriosofiia v ukrainskii kulturi: vid kontseptu do kontseptsii [Historiosophy in Ukrainian culture: from concept to the conception], Kharkiv, KhDAK Publ., 2008. 288 p.
17. Kon Y. S. Fylosofskyi idealizm i kryzys burzhuaznoi istorycheskoi mysl'i [Philosophical idealism and the crisis of bourgeois historical thought], Moscow, Sotsekh Publ., 1959. 403 p.
18. Kont O. Kurs polozhytelnoi fylosofii [The course a positive philosophy], St. Petersburg, "Posrednyk" Publ., 1899. Vol. 1. 302 p.

19. Kravchenko V. V. D. Y. Bahaliy v svitli y tini svoiei «Avtobiohrafii» [D. Y. Bahaliy in the light and shade of his “Autobiography”] // Bahaliy D. Y. Selected works, Kharkiv, 1999, Vol. 1, pp. 9 – 56.
20. Masnenko V. Samoidentyfikatsiia ukrainykykh istorykiv u konteksti stanovlenia natsionalnoi istorychnoi dumky (braty A. V. ta M. V. Storozhenky, I. A. Lynnychenko, D.I . Bahalii) [Identity Ukrainian historians in the context of early national historical thought (brothers Storozhenko, I. A. Lynnychenko, D. Y. Bahaliy)]. Kyevskaia staryna, 2002, Vol. 6, pp. 92–106.
21. Ranke L. Ob epokhakh novoi istorii. Lektsyi, chytannye bavarskomu koroliu Maksymylyanu [About epochs of modern history. Lectures, reading for the Bavarian King Maximilian], Moscow, Y. A. Balandyna Publ., 1898. – 192 p.
22. Soloviov S. M. Nabliudeniya nad istorycheskoi zhyzni narodov [Observations on the historical life of the nations]. Vesty Evropy, 1871, Vol. 12, pp. 738–760.
23. Telvak V. V. Teoretyko-metodolohichni pidstavy istorychnykh pohliadiv Mykhaila Hrushevskoho (kinets XIX – pochatok XX stolittia) [Theoretical and methodological bases of historical views of Michael Hrushevsky (late XIX – early XX century)], New-York – Drohobych, “Vymir” Publ., 2002. 235 p.
24. Utkyna N. F. Pozytivizm, antropolohycheskyi materyalizm i nauka v Rossii (vtoraia polovina XIX v.) [The Positivism, Anthropological Materialism and science in Russia (second half of the XIX century)], Moscow, “Nauka” Publ., 1975. 350 p.
25. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (dali – TsDAVOVU Ukrainy) [Central State Archives of higher authorities and management of Ukraine, CSAHAM of Ukraine], found 14, description 1, case 11, pp. 22 – 25b.
26. TsDAVOVU Ukrainy [CSAHAM of Ukraine], found 166, description 2, case 975, pp. 38 – 54.
27. TsDAVOVU Ukrainy [CSAHAM of Ukraine], found 166, description 6, case 7908, pp. 139 – 142.
28. Shkurynov P.S. Pozytivizm v Rossii XIX veka [The Positivism in Russia XIX century], Moscow, University Publ., 1980. 416 p.

УДК 37.015 : 78

Т. П. СОРОКА

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА: РЕТРОСПЕКТИВА ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Розкрито сутність позашкільної освіти та виховання як складової системи освіти України та визначено специфічні умови її функціонування. Охарактеризовано типи навчальних закладів, які здійснюють позашкільне навчання. Проаналізовано поетапно вітчизняний досвід позашкільної освіти в історичній ретроспективі, починаючи з 1919 р. Зосереджено увагу на особливостях функціонування позашкільних закладів в сучасних умовах як багатофункціональних центрів творчості вихованців, що мають ознаки складної багаторівневої педагогічної системи. Розглянуто проблему реформування змісту позашкільної освіти, що сприятиме розвитку пізнавальної мотивації та творчих здібностей підлітків. Сконцентровано увагу на визначенні місця позашкільної освіти в єдиному освітньому просторі та перспективах функціонування позашкільних навчальних закладів на ринку освітніх послуг.

Ключові слова: позашкільна освіта, навчальні заклади, історичний аналіз, центри творчості, педагогічна система.

Т. П. СОРОКА

ВНЕШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: РЕТРОСПЕКТИВА И ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ

Раскрыта сущность внешкольного образования и воспитания как составной системы образования Украины и определены специфические условия ее функционирования. Охарактеризованы типы учебных заведений, которые осуществляют внешкольное обучение. Осуществлен поэтапный анализ отечественного опыта внешкольного образования в исторической ретроспективе, начиная с 1919 г. Сосредоточено внимание на особенностях функционирования внешкольных заведений в современных условиях как многофункциональных центров творчества воспитанников, которые имеют признаки сложной многоуровневой педагогической системы. Поднимается проблема реформирования содержания внешкольного образования, которое будет